

کیفیت بازنمایی توصیه‌های اخلاقی در دیوان و حدیقه‌الحقیقه از سنایی؛ بر اساس نظریه کنش‌های گفتاری جان سرل

اختر اسماعیل زاده^۱، دکتر محمد حجت^{۲*}، دکتر جلال ایرانمنش^۳

۱. دانشجوی زبان و ادبیات فارسی، واحد کرمان، دانشگاه آزاد اسلامی، کرمان، ایران.

۲. گروه زبان و ادبیات فارسی، واحد کرمان، دانشگاه آزاد اسلامی، کرمان، ایران.

۳. گروه فقه و مبانی حقوق اسلامی، واحد کرمان، دانشگاه آزاد اسلامی، کرمان، ایران.

(تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۱۱/۲۵، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۱/۳۰)

چکیده

زمینه: دیوان و حدیقه‌الحقیقه از سنایی به عنوان آثاری اخلاقی و عرفانی، مباحث مختلفی از مقولات اخلاقی و انسان‌ساز را دربر می‌گیرند. یکی از ویژگی‌های بارز این کتاب‌ها، پرداختن به موضوعات اخلاقی است. آنچه در بسیاری از ابیات جلب توجه می‌کند، کنش‌های گفتاری است که موجب اثرگذاری بیشتر کلام شاعر بر مخاطب می‌شود. در این مقاله، با استناد به منابع کتابخانه‌ای و روش توصیفی-تحلیلی، کیفیت بازنمایی اندرزهای اخلاقی سنایی با رویکرد به نظریه کنش‌های گفتاری جان سرل بررسی می‌شود.

نتیجه‌گیری: توصیه‌های اخلاقی برای سامان بخشیدن به زندگی اخلاقی مخاطبان بازنمایی شده‌اند. همچنین، مشخص گردید که کنش‌های اظهاری، ترغیبی، عاطفی و اعلامی در این بیت‌ها بازتاب داشته‌اند. هدف از کنش اظهاری، بیان قطعیت کلام گوینده و حقانیت رویکردهای وی بوده است. کنش ترغیبی غالباً به صورت دستوری تبیین شده و جنبه سلبی داشته است. کنش عاطفی در بازنمایی حالات درونی راوی یا شخصیت‌ها اثرگذار بوده است. از طریق کاربرد کنش اعلامی، به ابطال و فسخ حرمت باده‌نوشی پرداخته است که در این زمینه رویکردهای عرفانی شاعر تأثیر مستقیم داشته است.

کلیدواژگان: سنایی، اخلاق، جان سرل، کنش‌های گفتاری

سر آغاز

در این بین، دیوان و حدیقه‌الحقیقه از سنایی غزنوی اهمیت ویژه‌ای پیدا می‌کنند؛ زیرا شاعر در خلال این آثار به بازنمایی موضوعات فردی و اجتماعی می‌پردازد و در راستای تحقق این هدف به احکام اسلامی و شرعی هم اشاره می‌کند. بنابراین، بسیاری از این آموزه‌ها ریشه در منابع الهی دارند و قطعاً وحی و کلام‌الله در تشریح آن اثری مستقیم دارد. شاعر سعی می‌کند برای ارتقاء سطح اخلاقی جامعه به بازنمایی قاعده-های گوناگون اخلاقی با استناد به متون مقدس دینی بپردازد تا در نهایت، بزه‌های اجتماعی را کاهش دهد.

به طور کلی، این احکام برای رواج و فراگیری اخلاقیات و زندگی دینی وضع می‌شود و از آنجا که ریشه در کلام‌الله و وحی دارد، می‌توان به اثربخشی آن در جامعه امیدوار بود. «وحی مجموعه‌ای از افعال گفتاری خداوند است». (۲)

یکی از موضوعات مهمی که در طرح اخلاقیات نمود دارد، شیوه بیان آن است. در واقع، کنش‌های گفتاری که در هر توصیه اخلاقی دیده می‌شود، در پی بردن به درجه اهمیت آن اثرگذار است و افزون بر این، نشان‌دهنده اهداف گوینده از بازنمایی کنش اخلاقی مورد نظر و گستره مخاطبان است. نظریه کنش‌های گفتاری سرل می‌تواند تحولاتی مهم در خوانش پژوهشگران از متون ادبی به وجود آورد. سرل باور دارد که در صورت تحقق شرایط لازم و کافی برای ظهور کنش‌های گفتاری در یک متن، می‌توان قواعدی را استخراج کرد که حاکم بر زبان هستند. (۱)

با توجه به اهمیتی که اخلاقیات در زندگی هر فرد دارد، مصداق‌های آن در متون ادبی به عنوان نمودی از فرهنگ اجتماعی، بازتاب پیدا کرده است.

نویسنده مسئول: نشانی الکترونیکی: Mohammed_1457@yahoo.com

کامل باشد». (۶) جان سرل با نوعی بازنگری در آراء آستین، بیان کرد که گوینده با اظهار جمله‌ای که ادا می‌کند، دست‌کم سه نوع کنش جداگانه انجام می‌دهد که عبارت است از:

(الف) کنش تلفظی که شامل به کارگیری لفظی واحدهای بیانی مانند کلمه‌ها و جمله‌ها می‌شود.

(ب) کنش گزاره‌ای که گوینده هنگام سخن گفتن از چیزی یا اسناد و حمل کردن چیزی در جمله انجام می‌دهد. (۷)

(ج) کنش منظوری که در یک جمله بیان می‌شود و شامل انتقال محتوای گزاره‌ای آن جمله و همچنین، حمل و یک بار منظور مشخص به وسیله گوینده است. (۷)

سرل به صورت جاه‌طلبانه‌ای ادعا می‌کند که نظریه افعال گفتاری مسائل مهمی چون حکایت، معنا، وابستگی افعال گفتاری به نهادهای اجتماعی و حتی چگونگی استنتاج «باید» از «است» را توضیح می‌دهد.

(۸) او برای کنش‌های گفتاری همواره با اظهار یک جمله یا علامت انجام می‌شوند. از این جهت، کنش‌های گفتاری به طور کلی تابع معنای جمله‌اند. (۱) سرل باور دارد که زبان نه تنها به توصیف پدیده‌ها می‌پردازد، بلکه در اجرای آنها نقش دارد. به این معنا که گوینده از زبان برای درخواست انجام کار (نقش امری)، بستن پیمان (نقش تعهدی)، بیان تشکر (نقش عاطفی) و غیره بهره می‌گیرد. (۹) اهداف کنش‌های

گفتاری از دید جان سرل عبارتند از: اظهاری، ترغیبی، عاطفی، تعهدی و اعلامی. از دید او، سه متغیر در این دسته‌بندی پنج‌گانه برجسته شده‌اند:

۱. حالات روانی و درونی ۲. کیفیت سازگاری گفتار با جهان خارج ۳. محتوای گزاره‌ای. (۱۰)

الف) کنش اظهاری: ماهیت این نوع کارگفت شامل اظهارات، ادعاها و نتیجه‌گیری‌هایی است که گوینده به حقیقت درستی یا نادرستی آن ایمان دارد. (۱۱) به بیان دیگر، در این کنش، گوینده باور خود را درباره صدق گزاره‌هایی بیان می‌دارد و به بازنمایی وقایع و پدیده‌های جهان بیرون و عینی می‌پردازد. (۱۲)

ب) کنش ترغیبی: گوینده با کاربست این کنش گفتاری از شنونده می‌خواهد کاری انجام دهد. این کنش، برای بیان تقاضا، صدور دستور، ارائه پیشنهاد یا طرح پرسش به کار برده می‌شود. (۶) در این کنش، گوینده برای برانگیختن مخاطب جهت انجام یا ترک کاری، واژه‌ها و عبارات و فعل‌های ویژه‌ای را به کار می‌گیرد. (۱۲)

ج) کنش عاطفی: این کنش‌ها شامل حالت روحی و روانی و احساسات گوینده می‌شود. هرگاه که گوینده حالات درونی خود را از طریق لذت، تنفر، عذرخواهی، علاقه و حتی ناسزا بیان می‌کند، نوع کنش، عاطفی است. (۱) این گزاره از طریق واژه‌های دارای بار عاطفی و احساسی مانند: تبریک و تسلیت گفتن، هجو و تشکر و مدح کردن، تأسف خوردن و ... تأثیرات لازم را در مخاطب به وجود می‌آورد. (۱۲)

د) کنش اعلامی: هدف این کنش، تغییر واقعی در جهان خارج از طریق گفتن چیزی است. در جمله‌های اعلامی، هدف گوینده ایجاد

دیدگاه افعال گفتاری در باب وحی، دست‌کم دو ادعا دارد: (۱) وحی سرشت زبانی دارد. وحی از زبان مستقل نیست. خدا بر پیامبر وحی کرده است. به این معنا که او ارتباطی با خداوند برقرار نموده است. (۲) خدا در این ارتباط زبانی، افعال گفتاری انجام داده و جملاتی معنادار را از زبان خاصی بر پیامبر اظهار کرده است که این جملات محتوا و مضمون خاصی داشته‌اند. (۳) بنابراین، می‌توان توصیه‌های اخلاقی و دینی را که در برخی موارد ریشه در وحی دارد، از دید کنش‌های گفتاری بررسی کرد؛ چراکه از سرشتی کنش‌گرانه و گفتارمحور برخوردار است. دیوان و حدیقه‌الحقیقه دربر دارنده اصلی‌ترین مسائل انسانی هستند که به زندگی این جهانی و آن جهانی آدمی مرتبط هستند. سنایی برای بازنمایی این موضوعات از شیوه‌های بیانی متنوعی استفاده کرده است. به عبارت دیگر، افعال و کنش‌های گفتاری شاعر در این آثار، یکسان نبوده و با توجه به مفاهیمی که در ارتباط با هر توصیه اخلاقی بازگو می‌شود، افعال گفتاری متفاوتی به کار رفته است.

با کاربست نظریه کنش‌های گفتاری سرل در دیوان و حدیقه‌الحقیقه، ظرفیت‌های اخلاقی^۲ بسیاری از احکام شرعی برجسته می‌شود و افزون بر این، آگاهی از عوامل اثرگذار زبانی در جذابیت کلام شاعر امکان‌پذیر خواهد بود و افق‌های جدیدی در مباحث زبان‌شناسی و تحلیل ادبی نمایان می‌شود. با توجه به مسائل طرح‌شده، هدف و مسأله اصلی مقاله حاضر واکاوی کیفیت بازنمایی رویکردهای اخلاقی سنایی در دیوان و حدیقه‌الحقیقه با استفاده از ظرفیت‌های نظریه کنش‌های گفتاری جان سرل است. البته در این رابطه به آن دسته از اخلاقیات که با احکام شرعی گره خورده است، توجه بیشتری شده است. بر این پایه، سوالات تحقیق عبارتند از: الف) نظریه مذکور چه تأثیری در دسته‌بندی و تحلیل گزاره‌های اخلاقی موجود در دیوان و حدیقه‌الحقیقه دارد؟ ب) پرکارترین کنش گفتاری در ابیاتی که تبیین مقولات اخلاقی در آن دیده می‌شود، کدام است و این تکرار به چه معناست؟ ج) تحلیل آموزه‌های اخلاقی از طریق کاربست نظریه سرل چه ابعادی از آن را آشکار می‌کند؟

بحث

با توجه به اینکه پژوهش حاضر از دیدگاه نظریه کنش‌های گفتاری جان سرل، بررسی می‌گردد، لازم است، ابتدا درباره این نظریه، معرفی اجمالی صورت بگیرد.

نظریه کنش‌های گفتاری جان سرل

این نظریه زیرمجموعه تحلیل گفتمان به شمار می‌رود. آنچه در نظریه کنش‌های گفتاری اهمیت دارد این است که بجای توجه به جمله‌ها، تمرکز بر پاره‌گفتارها است. (۴) «پاره‌گفتارها قطعات کوتاه یا بلند زبانی هستند که معنای آنها حاصل تعامل زبان و بافت تولید است.» (۵) این رویکرد باعث می‌شود که انعطاف بیشتری در تحلیل‌ها پدیدار شود؛ زیرا از منظر کنش‌های گفتار، یک پاره‌گفتار می‌تواند کلمه، جمله یا گفتمانی

دکتر محمد حجت و همکاران: کیفیت بازنمایی توصیه‌های اخلاقی در دیوان و حدیقه‌الحقیقه از سنایی؛ بر اساس نظریه کنش‌های گفتاری جان سرل

وضیعت امور بیان شده در محتوای گزاره‌ای است که به درستی انجام موفقیت‌آمیز کنش گفتاری منحصر است. (۱).

۵) کنش تعهدی: برای بیان تعهد^۶ گوینده نسبت به تحقق عملی در آینده به کار گرفته می‌شود. (۶)

بررسی کنش‌های گفتاری آموزه‌های اخلاقی و شرعی در دیوان و حدیقه‌الحقیقه

سنایی شاعری اخلاق‌محور است و همواره سعی می‌کند از ابزارهای گوناگون استفاده کند تا موضوعات تعلیمی و اخلاقی را با مخاطبان خود در میان بگذارد. او کنش‌های گفتاری خود را در بازنمایی این مفاهیم به گونه‌ای مطلوب سامان می‌بخشد و در این راه بارها از ظرفیت‌های اخلاقی احکام دینی بهره می‌گیرد. «درباره اخلاق سنایی معمولاً به دو دوره اشاره می‌کنند: دوره مادی یا دنیایوی، دوره روحانی یا عرفانی». (۱۳) در واقع، او بر آن است تا پیوندی استوار و ناگسستگی میان دین و اخلاق برقرار کند و گروه هدف مورد نظر خود را به سوی این مطلب مهم سوق دهد که دین برای بخشیدن زندگی پر بار اخلاقی آمده و با عنایت به قوانین آن، چنین هدفی دنبال می‌شود.

۱. کنش اظهاری

این کنش دارای ارزش صدق و کذب است و گوینده ادعای صادق بودن آن را دارد. هنگامی که گوینده جهان خارج از ذهن خود را آن‌طور که باید به تصویر می‌کشد، کنش از نوع اظهاری است. (۱۴)

در اشعار سنایی، برخی از ابیات دربر دارنده کنش‌های اظهاری هستند. او که «پس از بازگشت از سفر حج ... قریحه سرشار خود را در بیان موضوعات اخلاقی و عرفانی به کار انداخت» (۱۵)، در بسیاری از سروده‌های خود موضوعاتی را مطرح کرده بود که از دید درستی یا نادرستی قابلیت اعتبارسنجی^۷ داشتند. در واقع، او رویکرد خود را نسبت به یک موضوع شرعی و اخلاقی بازگو می‌کرد و این مخاطب بود که می‌توانست با توجه به اعتقاد خود درباره صدق و کذب این کنش‌های گفتاری قضاوت نماید. سنایی در ابیات زیر، جهان واقعی را همراه با نتیجه‌گیری‌ها و ادعاهای مختلف بازگو می‌کند. او نقدهایی را نسبت به واقعیت‌های موجود در جامعه مطرح می‌کند که قابل راستی‌آزمایی است. او در جامعه‌ای زیست می‌کند که با بسیاری از بی‌اخلاقی‌ها مواجه است. جالب آنکه این کژرفتاری‌ها از سوی کسانی سر می‌زند که ادعای اخلاقی‌مداری دارند. سنایی هدف و انگیزه فقها از خواندن فقه را آشنا شدن با راه‌های ریاکاری و حيله‌گری در امر بیع می‌داند. همچنین، عالمان آلوده به تعصب هستند و صوفیان خود را به شاهد و شمع و شکم‌بارگی مشغول کرده‌اند. او در ارتباط با گروه‌های دیگر (زاهدان، حاجیان، غازیان، فاضلان، ادبا، متکلم، چرخ‌پیمای، مرد طب، مرد دهقان) هم چنین انتقادهایی را طرح کرده است که این موضوع نشان از گستره فروپاشی اخلاقی^۸ و رشد کنش‌های غیراخلاقی^۹ در جامعه دارد. شاعر که واقعیت‌های جهان پیرامون خود را به درستی دریافته است، آن را در بیت‌های زیر به خوبی انعکاس داده است.

فقها را غرض از خواندن فقه
 علما را ز پی وعظ و خطاب
 صوفیان را ز پی رندان کام
 زاهدان را ز برای زه و زه
 حاجیان را ز گدایی و نفاق
 غازیان را ز پی غارت و سهم
 فاضلان را ز پی لاف فضول
 ادبا را ز پی کسب لججاج
 متکلم را ز راه خیال
 چرخ‌پیمای ز بهر دو دروغ
 مرد طب را ز پی خلعت و نام
 مرد دهقان ز پی کسب معاش

حیله بیع و ریا و سلم‌ست
 جگر از بهر تعصب به دم‌ست
 قبله‌شان شاهد و شمع و شکم‌ست
 «قل هو الله احد» دام و دم‌ست
 هوس و هوش به طبل و علم‌ست
 قوت از اسب و سلاح و خدم‌ست
 روی در رفع و جر و جزم و ضم‌ست
 انده نصب لن و جزم لم‌ست
 غم اثبات حدوث و قدم‌ست
 به سیه مسطر و شکل رقم‌ست
 همه اندیشه او بر سقم‌ست
 از ستور و خر و خرمن خرم‌ست

(۱۶)

از دید سنایی، علمی که در آن عمل نباشد به هیچ نمی‌ارزد و نمی‌توان انتظار داشت که تأثیر شایانی بر صاحب آن بگذارد. شاعر در بیت‌های ذیل، توضیحاتی را درباره درستی این گزاره‌های اخلاق‌محور^{۱۱} شرح داده است. از دید شرعی و فقهی هم، علمی که با مسائل ضداخلاقی گره خورده باشد، درخور توجه و راهگشا نیست. با وجود این توصیه اخلاقی از سوی شاعر، مصداق‌های نقض آن هم وجود دارد و بسیاری قائل به تفاوت علم و اخلاق هستند و باور دارند که هیچ الزامی برای همراهی این دو مقوله وجود ندارد.

علم با کار سودمند بود
 علم داری، ولی به سود و ربا
 علم بی‌کار پایبند بود
 مولی، لیک بر فساد و زنا

(۱۷)

سنایی در ابیات ذیل پیام‌هایی اخلاقی و اجتماعی را اظهار می‌دارد که محتوای آن، پرهیز زبردستان از مردم‌آزاری و رعایت حال زبردستان است. شاعر ضمن بازگو کردن کنش‌های متناقض^{۱۲} اهل ثروت و قدرت، از سویی به ستم‌های آن اشاره می‌کند و از سوی دیگر، تلاش آنها برای گسترانیدن خوان سخاوتمندی را شرح می‌دهد تا اغراض کنشگران را نقد کند و درستی آن را با تردیدهایی مواجه نماید. همچنین، سنایی باور دارد که جود و کرمی که از برای تأمین منفعتی باشد، هیچ ارزشی ندارد و تنها به معامله‌ای می‌ماند. در واقع، شاعر با انتقاد نسبت به کنش‌های بسیاری از ریاکاران، خواستار بازنگری در کیفیت ارائه رفتارهای به ظاهر نیکویی شده است که در باطن دارای هیچ ارزش و اعتباری نیستند.

تا کشی خوان کرم بهر خسان
 کز کسان بازکشی دست ستم
 بخل صد بار ز جودش بهتر
 بخل او نخل سعادت ثمر است
 به که نی در کف محتاج افتد ...
 آن نه جود است که بیع است و شری

به ستم سیم ستانی ز کسان
 نیست لایق‌تر ازین هیچ کرم
 قجه کز کسب زنا بخشد زر
 جود او دود شرارت شرر است
 مالت از دزد به تاراج افتد
 هرچه بخشی که بگیری دگری

(۱۷)

۲. کنش ترغیبی

در کنش ترغیبی، گوینده قصد دارد مخاطب خود را از روی اجبار یا تشویق به انجام یا ترک عملی دعوت کند. (۱۲) این کنش گفتاری نمودهای مختلفی دارد و به صورت سؤال، تقاضا و دستور بیان می‌شود. هنگامی که گوینده از این کنش برای رساندن منظور خود بهره می‌برد، هماهنگی میان جهان خارج و دنیای آرمانی^{۱۳} مورد نظر اوست. (۱۸) در این کنش، گوینده خواهان تحقق دنیایی مطلوب است و جهان را آن-گونه که تمایل دارد، تصور می‌کند.

سنایی در دوره‌ای از تاریخ ایران می‌زیست که سرشار از آشوب و بی-ثباتی سیاسی بود و این امر بر جریان‌های فرهنگی و دینی هم اثرات مخربی برجای گذاشته بود. بر این پایه، «سنایی شاعری است نگران پیرامون خویش و سخن [وی] در ستیزه با ناروایی‌های اجتماعی و بیداد حکام و فرمانروایان». (۱۹) او سعی می‌کند فاصله میان آرمان شهر مورد خودش را باید شرایط فعلی بررسی و تحلیل کند و سیمای کنونی را شرح دهد تا مخاطب هم این شکاف را به خوبی دریابد. او قصد دارد با ترغیب گروه هدف، زمینه‌های انقلاب فردی و اجتماعی^{۱۴} را فراهم آورد و همه‌آحاد جامعه را به نوعی بازنگری اخلاقی وادار تا شرایط به نحو احسن رقم بخورد. با در نظر داشتن این پیش‌فرض، سنایی غرور دینی و فقهی را آسیب‌زا می‌داند. در نتیجه، با کاربست فعل‌های دستوری و امری چون: «دریند، مگو، مده و خدمت کن» مخاطبان خود را به این عمل دعوت کرده و برای انجام خواسته‌های خویش ترغیب می‌کند. او باور دارد که در عمل باید فقیه و دین‌مدار بود و نباید علم دینی را بازیچه رسیدن به اهداف شخصی قرار داد.

باد فقه و باد فقر دین را هیچ	میان دربند کاری را که این
نگش‌اید	رنگ‌سست و آن آوا
مگو مغرور غافل را برای امن او	مده محرور جاهل را ز بهر طبع
نکتـــه	او خرم
چو علمت هست خدمت کن چو	گرفته چینیان احرام و مکی خفته
دانا بآن که زشت آید	در بطح
نه صوت از بهر آن آمد که سوزی	نه حرف از بهر آن آمد که دزدی
مزهـــر زهـــره	چـــادر زهـــرا

(۱۶)

در شعر سنایی، دنیا و مافیها یکی از اصلی‌ترین سویه‌های کج‌اخلاقی-های فردی دانسته شده و شاعر بر دوری‌گزینی از آن تأکید کرده است. او «شعرهایی در بیم دادن خلق از فرورفتن در لجه زندگانی دنیوی دارد و انتقاد از مفاسد». (۲۰) در غالب توصیه‌های شاعر نوعی کنش‌های زبانی ترغیبی دیده می‌شود که جنبه بازدارنده و سلبی دارد. تکرار چندباره فعل دستوری «مکن» اشاره به نیایدهای مورد نظر شاعر دارد. او که وابستگی به دنیا را عاملی مهم برای رشد بی‌اخلاقی در جامعه می‌داند، سعی می‌کند سیمایی منفی و نامطلوب از دنیا نشان دهد و افزون بر این، پیامدهای ناشی از تن دادن به خواسته‌های دنیایی را

یادآور شود تا در نهایت بر ذهن و رفتار گروه هدف تأثیر بگذارد و آنها را برای دوری‌گزینی از دنیای دنی متقاعد کند.

خانه طاعات عمارت مکن	کعبه آفاق زیارت مکن
امه تلبیس نهفته مخوان	جامه ناموس قضاوت مکن
قاعده کار زمانه بدان	هرچه کنی جز به بصارت مکن ...
چون همه سرمایه تو مفلسی ست	در ره افلاس تجارت مکن
چون تو مخنت شدی اندر روش	قصه معراج عبارت مکن ...
عمر به شادی چو سنایی گذار	کار به سستی و حقارت مکن

(۱۶)

با توجه به رسالتی که سنایی در هدایت و راهنمایی مخاطبان برای خود در نظر گرفته است، شاهد بازتاب کنش ترغیبی در بیت‌های ذیل هستیم. ترغیب و واداشتن مخاطبان به انجام امور اخلاقی و یا ترک اعمال غیراخلاقی که شاعر در نظر دارد، یکی از محورهای اصلی در بیت‌های ذیل است. ساختن دنیایی بهتر و ارائه راهکارهایی برای رسیدن آدمی به کمال و شکوفایی از یک‌سو و حضور کسانی که در مسیر مخالف این ایده گام برمی‌دارند از سوی دیگر، باعث ایجاد نوعی تضاد منافع و تقابل در شماری از بیت‌ها شده است. بر این اساس، سنایی دو جنبه حق و باطل را در برابر هم قرار می‌دهد و در نهایت، به موافقان خود اعلام می‌کند که از انجام امور غیراخلاقی پرهیز کنند و از گروه رقیب دوری‌گزینند. سنایی در بیت پایانی، نوشیدن شربت اخلاق از دست سنایی و رسیدن به ایمنی (سعادت حقیقی) را نتیجه انجام این کنش‌ها دانسته است.

خانه سودا ویران کن و آسان	حامل عاقل با زیره به کرمان
بنش	نش
خواجه گر مردی زین نکته برون	صوفی صافی در خدمت دهقان
آی و مپسای	نش
در سراپرده فقر آی و ز اوباش	سینه جاهل جز غارت شیطان
متـــرس	نش
شربت از دست سنایی خور و	زانکه گاه طمع او بر در خصمان
ایمـــن می‌باش	نش

(۱۶)

بسیاری از مسائل اخلاقی که سنایی مطرح می‌کند، حالت انگیزشی دارند به صورت دستوری بازگو شده‌اند و این بدان معناست که لازم‌الاجرا هستند. شاعر برای نهادینه‌سازی اخلاقیات در مخاطبان خود و البته، تحقق شرایط مطلوب در دنیای واقعی، با استفاده از واژه‌ها، عبارت‌ها و افعال ویژه، گروه خدف را برای انجام سه عمل ترغیب می‌کند: ۱. نفس‌ستیزی و محدودسازی آن ۲. عدم حضور در بزم ناهلان ۳. تخلق آدمی به نیکویی‌ها. با توجه به هدف غایی سنایی، می‌توان کنش‌های گفتاری بیت‌های ذیل را ترغیبی از نوع ایجابی و سلبی دانست.

گر هوا را چون سکندر سد همی -	چون سکندر هر زمان در سینه
سازی چه سود	کن احـــواس را
بی‌بصر چون نرگس اندر بزم	رتبت مردم نباشد مردم
نـــالاهلان مشـــو	اجبـــاس را
تا تهی باشد به پیش پردلان	آتش افزایی چو خالی می‌کشی

References

- Searle J. (2018). Spoken verbs; An Inquiry into the Philosophy of Language. Translated by Mohammad Ali Abdollahi. Qom: Institute of Islamic Sciences and Culture.
- Ghaemina A. (2012). Revelation and spoken verbs; Theory of spoken revelation. Qom: Islamic Education Association. (In Persian).
- Toghyani I, Heidari M. (2019). Educational aspects of Masnavi Hadigheh Sanai. Journal of Educational Literature; 4(15). (In Persian)
- Levinsin SC. (2020). Pragmatics. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ahmadi J. (2019). Divine justice in the intellectual system of Hakim Sanai. Journal of the Faculty of Humanities, Semnan University;7(22) (in Persian).
- Searle JR. (2015). Speech acts. Cambridge: Cambridge University Press.
- Huang Y. (2019). Speech Acts. In Brown KA. Barber, RJ Stainton (eds.). Concise encyclopedia of philosophy of language and linguistics. Oxford: Elsevier Ltd.
- Lepore E, Van Gulick R. (2019). Readings in the Philosophy of Language. Oxford: Blackwell.
- Hosseini Masoom SM, Radmard A. (2015). The effect of temporal-spatial context on the analysis of speech action; Comparison of the frequency of different types of speech actions in the Meccan and civil chapters of the Holy Quran. Bilingual Quarterly of Linguistic Essays; 6(24): 72. (In Persian).
- Farkhonia M. (2018). The narrative structure of anecdotes in Sanai Hadith. Kavoshnameh Journal; 11(21): 42. (In Persian)
- Zia Hosseini M. (2012). Soknavavi. Tehran: Rahnama. (In Persian)
- Crystal D. (2008), A Dictionary of linguistics and phonetics. Oxford: Black Well Publishing Ltd.
- Halabi AA. (2019). Selected Hadith of Truth. Tehran: Asatir. (In Persian)
- Barber A, Stainton RJ. (2010). Concise encyclopedia of philosophy of language and linguistics. Oxford: Elsevier Ltd.
- Moatman Z. (2020). The evolution of Persian poetry. Tehran: Tahoori Library. (In Persian)
- Sanai Majdood Ibn Adam. (2021). Divan. Edited by: Parviz Babaei. Tehran: Agah. (In Persian)
- Sanai M. (2020), Hadiqah al-Haqiqah. Edited by: Modarres Razavi. Tehran: University of Tehran. (In Persian)
- Martínez-Flor A. (2019). A theoretical review of the speech act of suggesting: towards a taxonomy for its use in FLT". Revista Alicantina de Estudios Ingleses, Alicante;18(168).
- Shafiee Kadkani MR. (2021). Whips of conduct. Tehran: Agah. (In Persian)
- Moshref Javadi MH, Nilipoor Tabatabai SA, Shafiee MT. (2021). identify & prioritize the most

در کانون همه کنش‌های گفتاری اشعار اخلاقی مندرج در آثار مذکور دانست. بررسی کنش‌های ترغیبی نشان می‌دهد که سنایی غالباً با بیان و لحنی دستوری و خطابی، مخاطبان خود را به انجام کاری واداشته یا از اقدام به عملی بازداشته است. او مجموعه‌ای از بایدها و نبایدهای اخلاقی را شرح داده است تا از این طریق، واقعیت‌های جهان را به رویکردهای آرمان‌گرایانه و مدینه فاضله مورد نظرش که همانا فراگیر شدن قوانین شریعت در جامعه است، نزدیک نماید. کنش عاطفی عمدتاً شامل بازنمایی حالات درونی راوی بوده و سنایی با پیوند زدن عناصر عاطفه و اخلاقی، آموزه‌های مورد نظر خود را انعکاس داده است. هرگاه هدف سنایی، تحریک احساسات مخاطبان باشد از کنش عاطفی استفاده می‌کند. او نسبت به مخاطبان خود بیانی همراه با سرزنش و توبیخ دارد و تناقض‌های اعتقادی و رفتاری آنها را به چالش می‌کشد. افزون بر این، با اشاره به بحران‌های روحی خود و بیان واگوبه‌های شخصی، خواهان روی آوردن به شادخواری و شادباشی می‌شود. کنش‌های اعلامی در دیوان و حدیقه‌الحقیقه یک سویه اصلی دارد و آن، ابطال حکم شرب خمر است. البته این رویکرد دارای روساخت و ژرفساخت است. به این معنا که سنایی در ظاهر بر خلاف شرع حکم داده و امری غیراخلاقی را اعلام کرده است، ولی در ژرفساخت کلام او نشانه‌هایی از باورهای عرفانی و صوفیانه دیده می‌شود. در واقع، او به شراب عشق الهی اشاره می‌کند که جام وجود آدمی را لبریز از محبت و بهجت می‌کند و او را با خداوند پیوند می‌دهد. بنابراین، اصلی‌ترین پیامد این فعل استوار شدن مناسبات میان خالق و مخلوق است.

ملاحظه‌های اخلاقی

در این پژوهش مروری با معرفی منابع مورد استفاده، اصل اخلاقی امانت داری علمی رعایت و حق معنوی مولفین آثار محترم شمرده شده است.

واژه نامه

1. Speech-oriented	گفتار محور
2. Ethical capacities	ظرفیت های اخلاقی
3. Translingual fact	حقایق فرازبانی
4. Educational aspects	جنبه های تعلیمی
5. Professional ethics	اخلاق حرفه ای
6. obligation	تعهد
7. Validation	اعتبار سنجی
8. Moral collapse	فروپاشی اخلاقی
9. Immoral actions	کنش های غیراخلاقی
10. Social Security	امنیت اجتماعی
11. Ethical-oriented propositions	گزاره های اخلاق محور
12. Contradictory actions	کنش های متناقض
13. The ideal world	دنای آرمانی
14. Individual and social revolution	انقلاب فردی و اجتماعی
15. Purposeful aberration	هنجارگریزی هدفمند

- of realism and liberalism. *Ethics in Science and Technology*; 13(4): 15. (In Persian)
22. Rajabudari H, Malmir M, Khormin M. (2021). The relationship between ethical leadership and employee creativity: the moderating role of manager-employee relationship. *Ethics in Science and Technology*; 16(2): 109. (In Persian)
- important behavioral characteristics of ethical leaders. *Ethics in Science and Technology*; 16 (2): 25-37 (In Persian).
21. Shohani A, Miley F. (2019). Ethical considerations of the concepts of justice and freedom in the charter of human rights from the perspective of the school